

DEMOKRATSKI POTENCIJAL STUDENATA SVEUČILIŠTA U MOSTARU I UNIVERZITETA DŽEMAL BIJEDIĆ

Damirka Mihaljević
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

SAŽETAK

Tema ovoga rada je politički interes kod studenata, odnosno kako i u kojoj mjeri studenti iskazuju interes za politiku i za političko djelovanje u bosanskohercegovačkom društvu. U tu svrhu provedeno je anketno istraživanje „Studenti i politika” u siječnju i veljači 2019. godine na uzorku od 371 studenta Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru. Dobiveni kvantitativni podaci prikazani su frekvencijama i postocima u domeni deskriptivnih statističkih postupaka i primjenom hi-kvadrat testa. Istraživanje je provedeno u okviru teorijskog pristupa Almonda i Verbe, pomoću tri dimenzije: odnos prema politici i to kao interes ljudi za politiku i informacije o političkim aktivnostima; zatim stavovi kojima izražavaju podršku različitim modelima demokratskoga političkog poretka; i, na kraju, vrednovanje političkih postignuća kao povjerenje ispitanika u institucije. Kvantitativnom analizom dobivenih rezultata navedenog istraživanja utvrđeno je kako studenti prate trend niskog interesa za politiku mladih u BiH, ali imaju i poseban demokratski potencijal.

KLJUČNE RIJEČI: demokratski potencijal, mladi, politički interes, politička kultura, studenti

Kontakt autorice:

Damirka Mihaljević, izvanredna profesorica na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru.
E-pošta: damirka.mihaljevic@ff.sum.ba

UVOD

Politička kultura ključna je za očuvanje demokracije u suvremenim društvima, a posebno je važna za konsolidaciju demokracije u tranzicijskim državama. Odnos građana prema politici pokazuju dominantna politička uvjerenja, te vrijednosti, norme i simboli neke političke zajednice ili određenog kulturnoga političkog kruga. To je zapravo politička kultura bez koje nije moguće razumjeti odnose građana i države, političku stabilnost i promjene, te kontinuitete i modernizaciju. Rodonačelnici političko-kulturnog pristupa politici Gabriel A. Almond i Sidney Verba u svojoj poznatoj knjizi *The Civic Culture*, iz 1963. pišu kako demokratskom političkom sustavu najbolje odgovara miješana civilna kultura. „U njoj su mnogi pojedinci aktivni u politici, ali također ima mnogo onih koji preuzmu pasivniju ulogu podanika. Još važnije, čak i među onima koji igraju aktivnu političku ulogu građanina, uloge podanika i parohijalaca nisu nestale” (Almond i Verba 2000, 350). Almondova i Verbina klasična studija, smatra Amna (2014), prikazala je prilično optimistično viđenje demokratskih političkih sustava zagovarajući ravnotežu u građanskoj kulturi koja, s jedne strane, omogućava pasivnost čak i sposobnih građana čineći je razumnim potezom, a s druge, dopustila bi djelovanje vladinih elita.¹

Međutim, nakon više od pedeset godina od objave glasovitog djela Almonda i Verbe sve više građana u demokracijama je izgubilo „osjećaj da mogu utjecati na odluke i da je politički sustav osjetljiv i funkcionalan” (Amna 2014, 277). Postojanje takvih razočaranih građana može se samo pesimistično protumačiti kao prijetnja demokraciji, zaključuje Amna. Štoviše, kombinacija porasta broja pasivnih građana i opće razočaranje politikom mogu značiti kako sve više prevladava način razmišljanja i ponašanja kultiviran od strane pasivnih građana koji umanjuje važnost ljudskih i altruističnih vrijednosti, a naglašava hedonističke vrijednosti koje su ukorijenjene u vrijednostima usredotočenima na samoga sebe (Amna 2014, 277). Brojni autori, navodi Grasso, govore o „krizi građanstva (Stoker 2006) i „našoj mržnji prema politici” (Hay 2007). Kriza je, smatra Putnam (2000), povezana sa slabljenjem građanskog života, socijalnog kapitala i niskim povjerenjem u institucije (Norris 2011; Pharr i Putnam 2000), jačanjem individualističke kulture i porastom postmaterijalističkih vrijed-

1 Prema Almondovoj i Verbinoj studiji, obrazac aktivnosti pojedinca unutar civilne kulture je složeniji, a pojedinac nije nužno racionalan. Autori smatraju kako na taj način pojedinac može kombinirati određenu količinu kompetentnosti, uključenosti i aktivnosti s pasivnošću i neuključenošću. Nadalje, njegov odnos s vlastima nije isključivo racionalan jer obuhvaća pristanje – njegovo i donosioca odluka – uz ono što smo nazvali demokratskim mitom građanske kompetentnosti. A taj mit ima značajne posljedice. U prvom redu, ne radi se o pukom mitu: uvjerenje u potencijal utjecajnosti prosječnog čovjeka donekle je istinito i pokazuje stvarni potencijal ponašanja. Usto, bio točan ili ne, u taj mit se vjeruje. (Almond i Verba 2000, 358)

nosti (Inglehart i Welzel 2007), depolitizacijom javne sfere i usponom tehnokratskog menadžmentalizma (Hay 2007; Mair 2006), a prema Grasso (2011) i Stokeru (2006) odgovoran je i porast političkog cinizma” (Grasso 2018, 193).

Odnos građana i političkog sustava neosporno je ključan za demokraciju jer bez građanskog sudjelovanja u aktivnostima od općeg interesa demokracija ne može zaživjeti i uspješno funkcionirati. Jedna od glavnih odlika demokratske političke kulture jest spremnost na participaciju građana u radu i kontroli demokratskih institucija, kao i u aktivnostima i organizacijama civilnog društva. Zato je za države, poput Bosne i Hercegovine, koje nemaju demokratskog iskustva važno jačati građane kao subjekte društvenih i političkih procesa. Pretpostavka je, kao i za druge tranzicijske države, da demokratski deficit u BiH proizlazi iz socijalističkog (totalitarnog), tako i iz tranzicijskog (autoritarnog) naslijeđa (Ilišin 2015, 15). Brze institucionalne promjene nisu pratile i promjene vrijednosnih orijentacija. Posljedica kontinuiteta vrijednosnih (sociokulturnih) obrazaca i diskontinuiteta političkog sustava je inercija kulturnih obrazaca koji iskazuju otpor prema novom, promijenjenom institucionalno-političkom aranžmanu.

U takvom tranzicijskom kontekstu u kojem postoje proturječne tendencije očekivano je, kako piše Ilišin, da se politička kultura mladih oblikuje pod utjecajem specifičnih okolnosti i uvjeta, što znači da može biti opterećena proturječnim tendencijama. Mladi se u tim procesima promatraju kao najvitalniji segment populacije s najviše potencijala važnog za budući demokratski razvoj (Ilišin 2015, 16). S druge strane, istraživanja provedena u devet europskih država (Francuska, Njemačka, Grčka, Italija, Poljska, Španjolska, Švedska, Švicarska i Velika Britanija) pokazala su slabu političku participaciju mladih u konvencionalnoj, odnosno formalnoj političkoj participaciji (glasovanje, članstvo u strankama) u usporedbi sa starijim građanima (Grasso 2018, 180). Iako su istraživanjem utvrđene određene međunacionalne razlike, silazni trendovi političke participacije mladih relativno su slični u cijeloj Europi. Pored slabije zainteresiranosti mladih za politiku, naglašava se niža razina političkog znanja, rjeđa stranačka identifikacija te, u većini slučajeva, manje povjerenje u političke institucije i aktere (Ilišin 2015,7).

Za neke autore ovakvi trendovi među mladim ljudima mogu biti prijatna legitimitetu demokratskih političkih sustava (Grasso 2018), dok drugi tvrde da se ne može govoriti o nezainteresiranosti mladih za politiku, već o drugačijem načinu pokazivanja interesa za političku participaciju mladih u odnosu na starije. Sarah Pickard i Judith Bessant (2018) smatraju da mladi nisu odgovorni za „kraj demokracije”, što im se najčešće pripisuje pojednostavljenjem i negativnim frazama kojima se tvrdi da mladi

ljudi čine generaciju koja nema interesa za politiku i javne poslove. Upravo suprotno, značajan broj mladih ljudi preuzima političku odgovornost i na taj način obnavljaju demokraciju. To čine sudjelujući na brojne kreativne načine koji se izravno i neizravno bave različitim socijalno-ekonomskim, političkim, demokratskim, ustavnim temama i krizama okoliša, a koje su oblikovale i oblikuju svijet u kojem danas žive (Pikcard i Bessant 2018, 1–2). Kao dio rasprave o modernom građanstvu, većina zapadnih vlada zagovara pojačano sudjelovanje mladih i to je, smatra Bessant, postao već politički kliše. Mladi ljudi se prepoznaju kao skupina koju treba osnažiti za sudjelovanje u društvenom, političkom i ekonomskom životu zajednice, ali se u isto vrijeme ne rješava niz diskriminacijskih praksi koje sprečavaju ili onemogućavaju mlade da djeluju kao angažirani građani (Bessant 2010, 387, 392).²

Rezultati istraživanja objavljeni u „Studiji o mladima Bosna i Hercegovina 2018./2019.” zaklade Friedrich Ebert-Stiftung pokazalo je da su mladi i u BiH općenito nezainteresirani za politiku i za neformalne oblike političkog sudjelovanja, ali u značajnom postotku mladi (78%) prihvaćaju glasovanje na izborima (Turčilo i sur. 2019).³ Takva artikulacija preferencija mladih u BiH ne prati trendove drugih mladih u suvremenim društvima koji uglavnom preferiraju sudjelovanje u neformalnim, znatno širim oblicima političke participacije i udaljavaju se od one formalnog tipa. Studenti su također skupina mladih, ali im se pripisuje etiketa progresivnije i slobodoumnije generacije koja bi onda mogla imati i poseban demokratski potencijal. Jesu li slijedom toga studenti promicatelji novih trendova u političkoj participaciji? Cilj ovog rada je upravo utvrditi spremnost studenta na neinstitucionalizirano političko djelovanje na osnovu anketnog istraživanja „Studenti i politika”, koje je provedeno na sveučili-

2 Bessant (2010) navodi visoku razinu nezaposlenosti među mladima kao jedan od razloga koji ih zadržava na marginama društvenih aktivnosti i političkog sudjelovanja. U prilog toj tvrdnji ide i činjenica o poslovima koji su namijenjeni mladima, a uglavnom su na pola radnog vremena i povremeni, nudeći im tako malo ili nimalo sigurnosti u stabilnost prihoda. Autorica smatra kako teškoj poziciji mladih doprinose i diskriminirajuće odredbe zakona na temelju dobi koji se od 2001. godine primjenjuje u Australiji, a prema kojim mladi od 21 godine dobivaju manju plaću od ostalih dobnih skupina za isti rad. Jedan od očitih oblika diskriminacije mladih ljudi, piše Bessant, jest i uskraćivanje prava glasovanja mladima od 18 godina. Argumentacija ove odredbe oslanja se na esencijalističke pretpostavke kako sve osobe mlađe od 18 godina imaju iste osobine i iste faze razvoja. Diskriminatorna priroda ove pretpostavke, zaključuje Bessant, postaje očita ako bi, na primjer, tvrdili da se provode testovi sposobnosti kako bi se utvrdila pogodnost starijih od 18 godina za glasanje. Takav test, smatra Bessant, bio bi nezamisliv. Ipak, i dalje se pretpostavlja kako šesnaestogodišnjaci ne bi mogli proći takav test. Tako se zanemaruje mogućnost da su mladi od 18 godina često dobro informirani i politički mudriji od mnogih starijih, zaključuje Bessant (2010).

3 Istraživanje je obuhvatilo kategoriju mladih ljudi iz Bosne i Hercegovine između 14 i 29 godina starosti.

štima u Mostaru. Nakon teorijskog propitivanja o interesu mladih za politiku, u sljedećim odjeljcima bit će riječ o političkoj kulturi u Bosni i Hercegovini iz koje nastaje i politička kultura mladih. Potom slijedi odjeljak u kojem se analiziraju rezultati „Studije o mladima u BiH” iz 2019. te deskripcija i interpretacija rezultata ankete „Studenti i politika”, koja je provedena na studentskoj populaciji na sveučilištima u Mostaru.

POLITIČKA KULTURA U BIH

Istraživanja političke kulture u BiH veoma su rijetka, a opće je mišljenje autora kako BiH nema demokratsku političku kulturu (Mihaljević 2017; Šalaj 2010). Njen nedostatak se očituje u nestabilnosti političkog poretka koji je često na rubu sukoba. Nametnuto ustavno uređenje iz 1995. uz značajnu ulogu međunarodne zajednice u političkom životu BiH, implicira, Putnamovim riječima kazano, kako dilema kolektivnog djelovanja nije riješena, a iz koje proizlazi da nije moguć konsenzus. Posljedično, politički raskol i političko neslaganje pokazatelj je političke kulture i njenog snažnog djelovanja na politički sustav i cjelokupni politički život (Mihaljević 2017, 51–70). U tipu političke kulture, koji je najrazvijeniji u BiH, indikativni su elementi podaničke političke kulture s naglaskom na pasivnost pojedinca u odnosu na političko okruženje. „Podanik je svjestan specijaliziranog autoriteta vlasti: prema njoj je afektivno orijentiran, možda se njome i ponosi, možda mu se ne sviđa, a ocjenjuje je kao legitimnu ili nelegitimnu. No odnos prema sistemu je u biti pasivan” (Almond i Verba 2000, 24). Tom tipu političke kulture odgovara centralizirana i autoritarna struktura. U takvoj društvenoj strukturi, u kojoj su rašireni koruptivno ponašanje i klijentizam, ljudi su odvojeni od politike i nemaju razvijenu građansku kompetenciju i odgovornost.

BiH se smatra najdublje podijeljenom europskom državom u kojoj o temeljnim vrijednostima i normama zajedničkog života nema minimalne suglasnosti Bošnjaka, Hrvata i Srba. Na to ukazuju i rezultati četvrtog vala o istraživanju vrijednosti *European Values Study* iz 2008. koji pokazuju izrazito nisku identifikaciju ispitanika, građana s političkim sustavom u BiH kroz pitanje o iskazivanju osjećaja ponosa pripadnosti državi (Europeanvaluesstudy.eu 2008). Za usporedbu, rezultati navedenog europskog istraživanja pokazuju kako je na svoju državu veoma ponosno 29,1% ispitanika u BiH, dok ih je u Hrvatskoj 41,8%, a u Srbiji 42,5%. Rezultati međunarodnog istraživanja *Strategies of Symbolic Nation-Building in Southeastern Europe* (2010–2014), kojim je bilo obuhvaćeno sedam država (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Kosovo, Makedonija i Srbija), također su pokazali kako građani Bosne i Hercegovine imaju najniži indeks lojalnosti prema vlastitoj državi (0,56), što je BiH dovelo na poziciju najneuspješnije države u konsolidaciji identiteta unutar države.

Indeks lojalnosti prema vlastitoj državi istraživao se pomoću tema poput simbola, povijesnih kontroverzi, geografije, etničkih identiteta i uloge religije (Pavlaković i Korov 2016).

Duboka podijeljenost i nemogućnost uspostavljanja konsenzusa utječu na usmjerenja i perspektive BiH kao demokratske države, na što ukazuje Bertelsmannov indeks transformacije za 2018. koji je evidentirao značajno zaostajanje konsolidacije i napretka demokracije u BiH u posljednjih osam godina. Vidljivi su pokazatelji znatnog zaostajanja BiH u razvoju pravne države i stabilnosti demokratskih institucija. Na isto upozorava i izvješće *Freedom Housea* za 2019. koje također nije optimistično. U područjima sloboda, političkih prava i građanskih sloboda BiH je ocjenjena s 4 na skali od 1 do 7. Na skali od 1 do 100 dobila je ocjenu 53, što je svrstava u grupu djelomično slobodnih zemalja (*Freedomhouse.org* 2019).

Navedimo i to kako se, prema izvješću *The Economist*, po broju ukupno nezaposlenog stanovništva BiH nalazi na sedmom mjestu u svijetu, a na drugom po broju nezaposlenih mladih ljudi (*Worldinfigures.com* 2018). I tu nije kraj negativnim statistikama. BiH je, prema pisanju uglednog *The Economist*, treća u svijetu i po „odljevu mozgova”. Masovan odlazak, kao i pad nataliteta, doveli su do toga da bosanskohercegovačko stanovništvo izrazito stari. Tako, na primjer, prema popisu stanovništva iz 1971. udio mladih u ukupnoj populaciji BiH bio je 34,4%, dok popis iz 2013. pokazuje svega 15,4% mladih (Turčilo i sur. 2019, 12). Tranzicijski kontekst općenito, kako pokazuju istraživački uvidi, nije pogodan za mlade iako se očekivalo da će upravo mladi biti dobitnici tranzicije. Mladi su, naime, u tranziciji više izloženi novim i većim rizicima nego što su im se otvorile nove i bolje perspektive (Ilišin 2014, 14). Od njih se očekuje društveni angažman i izgradnja demokratskog poretka. Pitanje je koliko su mladi zainteresirani za takve zadaće. Jesu li i koliko mladi zainteresirani za političko zauzimanje jest upravo tema sljedećega odjeljka.

MLADI I POLITIKA

„Studija o mladima” zaklade Friedrich-Ebert Stiftung, provedene u 10 zemalja Jugoistočne Europe, pokazala je da su okolnosti za mlade u BiH prilično teške (Turčilo i sur. 2019). S obzirom na to da je riječ o nastavku istraživanja o mladima iz 2014. podaci četiri godine kasnije upozorili su na to da je situacija za mlade čak i nepovoljnija. Prema dobivenim rezultatima empirijskog istraživanja, oko 60 % mladih su nezaposleni, jedan od pet ispitanika posao traži više od pet godina, a više od polovine duže od dvije godine. Preko 50% djece iz siromašnih obitelji nakon završetka osnovnog obrazovanje ne nastavlja daljnje školovanje, a 10% njih nemaju ni zdravstveno osiguranje (Turčilo i sur. 2019, 11–13). U takvim uvjetima politička aktivnosti mladih je gotovo zanemariva, a vrlo je mali postotak

onih koji sudjeluju u nevladinom sektoru ili se bave određenim hobijem. Prvi val istraživanja o mladima iz 2014. upozorio je da je samo 10% mladih u BiH spremno doprinijeti zajednici kroz volontiranje, a 16% pokazalo je interes za politiku (Turčilo i sur. 2019, 11–13). Prema istraživanju iz 2017. veliki broj mladih, njih čak 93%, nije bio uključen u društveno-političke aktivnosti, tek 3,2% njih sudjelovalo je u stranačkim aktivnostima, dok je 1,4% mladih sudjelovalo u prosvjednim aktivnostima (Dušanić, Lakić i Turjačanin 2017, 10).

Internet je i za mlade u BiH, prema nalazima iz 2019. glavni izvor informacija o političkim događajima, mada ne pokazuju preferencije prema neformalnim oblicima političke participacije putem Interneta, a ni osobno (Turčilo i sur. 2019). „Štaviše, aktivizam putem interneta kotira se posebno nisko i u njemu učestvuje samo 4,7% ispitanika. Sama činjenica da bi morali svjesno donositi političke odluke, uključivati se u složene institucionalne procese i odgovarati za svoje postupanje čini da mladi gube interes. „Ovo ne znači da se u BiH ne dešavaju protesti, dešavaju se i to naročito u vezi sa problematikom lične i socioekonomske sigurnosti i mogu uticati na političke odluke, ali većina mladih ih ne doživljavaju kao relevantne i odabiru samo jedan oblik demokratskog učešća – glasanje” (Turčilo i sur. 2019, 53). Veći broj mladih sudjelovao je na izborima 2014. a istraživanje „Studije o mladima Bosna i Hercegovina” pokazalo je da ih je 78% planiralo izaći na opće izbore u BiH 2018. godine jer vjeruju da je „glasovanje dužnost svakog građanina u demokratski uređenoj zemlji” (Turčilo i sur. 2019, 52). Isto istraživanje pokazuje preferencije mladih u BiH različitima od tendencija mladih u suvremenim društvima u kojima je jedna od relativno trajnih preferencija mladih slabija participacija u formalnoj politici.

Ovi podaci pružaju dublji uvid i u bosanskohercegovačko društvo, ali ih prije svega treba sagledati u kontekstu obrazovanja. Nalazi iz „Studije o mladima” iz 2019. o njihovom obrazovanju prilično su pesimistični i značajno ispod prosjeka EU po udjelu osoba sa završenom četverogodišnjom srednjom školom ili visokim obrazovanjem. Naime, gotovo svaka druga mlada osoba u BiH formalno srednjoškolsko obrazovanje završava na trogodišnjoj razini ili čak nižoj razini. „Svaka četvrta osoba u BiH prerano napušta obrazovni proces što je daleko više od prosjeka većine evropskih zemalja. Finansijski problemi glavni su razlog za prekidanje obrazovanja, a samo 7% učenika i studenata prima neku stipendiju za školovanje koja u većini slučajeva iznosi 100 KM, odnosno ne prelazi 200 KM” (Turčilo i sur. 2019, 41). BiH je najsiromašnija europska država i ta činjenica značajno doprinosi većoj isključenosti mladih iz društvenog i političkog života.

Studenti su također generacija mladih, ali su prema toj skupini usmjerena najveća očekivanja u konsolidiranim i nekonsolidiranim demokracijama. Vjerovanja kako će upravo studenti najviše doprinijeti razvoju zajed-

nice u društvenom, političkom, ekonomskom i drugom smislu utemeljena su na nekoliko specifičnosti na osnovu kojih se može pretpostaviti njihov poseban demokratski potencijal. Prva je vezana za veći socijalni i kulturni kapital kojim raspolažu, a koji se očituje u njihovom višem socijalnom porijeklu i većem materijalnom standardu. Studenti bi potom trebali biti dio najobrazovanijeg dijela populacije iz koje se očekuju elite u raznim područjima društvenog djelovanja. I treća specifičnost odnosi se na njihova akademska postignuća zbog kojih je vjerojatnija veća kreativnost i inovativnost nego među ostalim mladima (Ilišin 2014, 15–16). Imajući u vidu sve navedeno naš interes je posebno usmjeren na političku kulturu studenata.

METODOLOŠKE NAPOMENE

U određivanju političke kulture koristi se Almondov i Verbin koncept prema kojem je politička kultura određene nacije skup „učestalosti različitih vrsta kognitivnih, afektivnih i evaluacijskih orijentacija prema političkom sustavu općenito, njegovim ulaznim i izlaznim aspektima, te 'ja' kao politički akter” (Almond i Verba 2000, 22). Za Almondov i Verbin koncept političke kulture važne su tri dimenzije: odnos prema politici kao interes ljudi za politiku i informacije o političkim aktivnostima (pokazatelji ulazne dimenzije); stavovi prema različitim modelima političkog poretka kao podrška demokratskim stavovima (pokazatelji dimenzije sustava); i vrednovanje političkih postignuća kao izraz povjerenja ispitanika u institucije (pokazatelj izlazne dimenzije). Demokratski potencijal studenata bit će prikazan kroz pokazatelje stupanja zainteresiranosti za politički život kroz subjektivnu procjenu, učestalost komunikacije o političkim temama, način prikupljanja informacija i sudjelovanje u društvenom i političkom životu društva. Fokus ovog teksta bit će dakle na tim pokazateljima političke kulture studenata.

Kvantitativni podaci koji će se koristiti u radu prikupljeni su u siječnju i veljači 2019. godine na uzorku od 371 studenta na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru i Fakultetu humanističkih nauka Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru metodom ankete papir olovka. Obrazovni smjer ispitanicima obje skupine je društveno-humanističko obrazovanje. Provedeni su deskriptivni i inferencijalni statistički postupci. Odgovori ispitanika su prikazani frekvencijama i postocima u domeni deskriptivnih statističkih postupaka i primjenom hi-kvadrat testa i Student t-testa za inferencijalne postupke, kako bi se utvrdile eventualne razlike u dimenzijama političke kulture studenata Sveučilišta u Mostaru i Univerziteta Džemal Bijedić. Ova dimenzija je važna zbog podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva.

U obzir treba uzeti kako do sada istraživanja o političkoj kulturi studenata nisu provedena u BiH. Ovo istraživanje je prvo znanstveno istraži-

vanje političke kulture studenata i otvoreno je daljem istraživanju navedene populacije. U istraživanju je sudjelovala studentska populacija, 371 student od kojih 157 (42,3%) studenata Sveučilišta u Mostaru i 214 (57,7%) studenata Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru prosječne dobi 21,7 godina (min= 18, max= 43, SD= 2,449). Skoro tri četvrtine ispitanika bili su ženskog spola (N= 273,73%), dok su jedna četvrtina bili muškarci (N= 92, 24,6%).

ANALIZA REZULTATA

Nakon osnovnih demografskih podataka studentske populacije, opisat će se i predstaviti sljedeće: koliko su mladi zainteresirani za politiku, te razlika učestalosti zanimanja za politiku studenata Sveučilišta i Univerziteta u Mostaru; zatim koliko često prate politička događanja putem masovnih medija; je li i koliko je često politika tema o kojoj studenti razgovaraju sa svojim prijateljima; posvećuju li pozornost predizbornim kampanjama; jesu li studenti zadovoljni s ostvarenjem demokracije u BiH i kako anketirani studenti Sveučilišta i Univerziteta procjenjuju različite političke sustave; te koja je učinkovita metoda utjecaja na vlast i utječe li vlast na svakodnevni studentski život. Praćenje politike ili razgovor o politici pripadaju sferi političke participacije ili političkog ponašanja, a interes za politiku jest, kako piše Vladimir Vujčić, stav i vrijednosna orijentacija ljudi prema politici. To naravno ne znači da praćenje politike ili razgovor o politici nisu indikatori političkog interesa. Pokazatelji političkog interesa su i redovito sudjelovanje na izborima i u različitim aktivnostima političkih kampanja, kao i sudjelovanje u prosvjedima i slično (Vujčić 2001, 192).

Podaci u Tablici 1. pokazuju da od svih ispitanih studenata najviše ih izjavljuje kako su ponekad zainteresirani za politiku (36,1%). Blizu jedne četvrtine (23,8%) izjavljuje kako nisu baš previše zainteresirani za politiku. Nešto više od jedne petine (22,7%) izjavljuje kako ih uopće ne zanima politika. Izrazit pak interes za politiku se javlja, odnosno jako je zainteresirano za politiku 16% ispitanih studenata.

Tablica 1. Zanimanje za politiku kod studenata Sveučilišta i Univerziteta u Mostaru

	N	%
Ne zanima me uopće	85	22,7
Nisam baš previše zainteresiran/a	89	23,8
Ponekad sam zainteresiran/a	135	36,1
Jako sam zainteresiran/a	60	16,0

Dobiveni podaci pokazuju kako među studentima nema dominantnog stava u pogledu zanimanja za politiku, te je očita tendencija ka smanjenom interesu za politiku. Kao pokazatelj opće političke kulture, slabo razvijen interes za politiku reflektira razvijene elemente pasivnosti podaničke političke kulture u BiH. Prethodna istraživanja o mladima koja su pokazala preferencije mladih u BiH isključivo prema formalnoj političkoj participaciji također odgovaraju podaničkom tipu idealnoga demokratskoga građanina (Turčilo i sur. 2019). Rezultat bi, ujedno zaključuje Žiga, „mogao objašnjavati prilično konstantne glasačke obrasce kakvi se daju zapaziti kod izbora u BiH, sa istim strankama na vlasti bez obzira na opšteprisutno razočaranje u politiku uopšte” (Turčilo i sur. 2019, 53). Na osnovu navedenog moglo bi se naslutiti da je u BiH izostao ključni trenutak u procesu transformacije u kojem mase izlaze iz podređenosti političkih elita i preuzimaju intenzivnu participaciju građana (Merkel 2011, 85). Time se implicira transformacija podanika u poziciju građana u državi i društvu i formiranje njihova aspekta djelovanja (Mihaljević 2018, 225).

Usporedbom dobivenih rezultata istraživanja učestalosti zanimanja za politiku studenata Sveučilišta i Univerziteta (Tablica 2), jasno je kako je nešto više od dvije trećine studenata Sveučilišta (67,90%) jako i ponekad zainteresirano za politiku, dok znatno manje studenata Univerziteta pokazuju interes za politiku (41,80%). Pokazuje se i značajna razlika među studentima Sveučilišta koje uopće ne zanima politika (13,5%), dok nešto manje od jedne trećine studenata Univerziteta uopće ne zanima politika (30%). Za politiku nije baš previše zainteresirano 18,6% studenata Sveučilišta i 28,2% studenata Univerziteta.

Tablica 2. Usporedba učestalosti zanimanja za politiku studenata Sveučilišta i Univerziteta

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Ne zanima me uopće	21	13,5	64	30,0	34,742	3	<0,05
Nisam baš previše zainteresiran/a	29	18,6	60	28,2			
Ponekad sam zainteresiran/a	64	41,0	71	33,3			
Jako sam zainteresiran/a	42	26,9	18	8,5			

Iako se studenti ne razlikuju po obrazovanju ili zanimanju, u analizi ovih podataka treba imati u vidu činjenicu da na Fakultetu humanističkih nauka Univerziteta Džemal Bijedić, za razliku od Filozofskog fakulteta Sveučilišta, nema studija politologije. Vjerojatno je razlika u obrazovnim smjerovima na Sveučilištu i Univerzitetu utjecala na dobivene rezultate.

Dobiveni rezultati pokazuju kako studenti Univerziteta češće „rijetko” ili „nikad” ne prate politička zbivanja, dok su dnevno i više puta tjedno praćenje privlačniji studentima na Sveučilištu.

Kako pokazuju dobiveni rezultati u Tablici 3. postoji značajna razlika kod dnevnog praćenja političkih zbivanja na radiju, televiziji ili u novinama kod studenata Sveučilišta (27,4%) i kod studenata na Univerzitetu (10,3%). Dva puta više studenata Sveučilišta (26,8%) nekoliko puta tjedno prate u medijima politička zbivanja od studenata Univerzitet (13,1%). S druge strane, više studenata Univerziteta (18,2%) medijski prati politička zbivanja jednom ili dva puta tjedno od studenata Sveučilišta (12,7%). Zatim 37,9% studenata Univerziteta rijetko prati, a blizu jedne petine (19,6%) nikada medijski ne prate politiku, za razliku od nešto više od jedne petine (26,1%) studenata Sveučilišta koji rijetko, te ih neznatan broj (6,4%) nikada ne prati u medijima politička zbivanja. Rezultati pokazuju kako studenti Sveučilišta pokazuju veći interes od studenata Univerziteta za politička zbivanja prateći ih kroz masovne medije, a ponajprije radio, televiziju i novine.

Tablica 3. Usporedba odgovora studenata Sveučilišta i Univerziteta na pitanje koliko često prate politička zbivanja na radiju, televiziji ili u novinama

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Svaki dan	43	27,4	22	10,3	40,689	4	<0,05
Nekoliko puta tjedno	42	26,8	28	13,1			
Jednom ili dva puta tjedno	20	12,7	39	18,2			
Rijetko	41	26,1	81	37,9			
Nikad	10	6,4	42	19,6			

Tablica 4. jasno pokazuje kako značajno više studenata Sveučilišta (26,1%) često razgovara o političkim temama od svojih kolega studenata Univerziteta (6,1%). Nešto više od polovice studenata Sveučilišta (53,5%) i blizu polovice studenata Univerziteta (48,6%) povremeno razgovaraju s prijateljima o politici. Jedna petina studenata Sveučilišta (20,4%) i dva puta više studenata Univerziteta (43,9%) nikad ne razgovaraju s prijateljima o političkim temama.

Tablica 4. Razgovor o političkim temama s prijateljima studenata Sveučilišta i Univerziteta

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Često	41	26,1	13	6,1	39,900	2	<0,05
Povremeno	84	53,5	104	48,6			
Nikad	32	20,4	94	43,9			

Vidljivo je prema rezultatima u Tablici 5. kako jedna desetina studenata Univerziteta (10,3%) sa zanimanjem prati predizbornu kampanju političke stranke ili kandidata koje podržava, dok ih 7,0% sa Sveučilišta prati predizbornu političku kampanju svojeg kandidata. Iznenadjuće mali broj svih ispitanih studenata Univerziteta (6,5%) i Sveučilišta (3,2%) sa zanimanjem prati predizbornu kampanju političkih opcija koje podržavaju. Jedna četvrtina studenata Sveučilišta (25,5%) i tek njih 8,4% s Univerziteta sa zanimanjem prati predizbornu kampanju svih sudionika. Na Univerzitetu 18,2% studenata i 14% studenata sa Sveučilišta predizborne kampanje prate neposredno pred izbore kako bi bili u tijeku političkih događanja. Blizu trećine studenata Univerziteta (32,2%) i 36,9% njih sa Sveučilišta izjavljuju kako primjećuju kako se nešto događa na političkoj sceni, ali ne prate ciljano predizborne kampanje. Na kraju, nešto više od jedne petine studenata Univerziteta (21,5%), te 12,7% studenata Sveučilišta izbjegavaju informacije koje se odnose na predizborne kampanje. Znatno postotak iz obje skupine ispitanih studenata ne pokazuje nikakav interes za informacije o preizbornim kampanjama, kao ni za praćenje predizbornih kampanja. Oko trećine sudionika izjasnilo se da izbjegava praćenje informacija koje se bave predizbornom kampanjom (29%), dok ih neznatno (5%) sa zanimanjem prati izborne kampanje.

Tablica 5. Rezultati anketiranja studenata Sveučilišta i Univerziteta u pogledu predizbornih kampanja

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Sa zanimanjem pratim predizbornu kampanju stranke/kandidata koje podržavam	11	7,0	22	10,3	26,083	5	<0,05
Sa zanimanjem pratim predizbornu kampanju političkih opcija koje podržavam	5	3,2	14	6,5			
Sa zanimanjem pratim predizbornu kampanju svih sudionika	40	25,5	18	8,4			
Predizborne kampanje pratim neposredno pred izbore kako bih bio/la u tijeku	22	14,0	39	18,2			
Primjećujem, ali ne pratim ciljano predizborne kampanje	58	36,9	69	32,2			
Izbjegavam informacije koje se tiču predizborne kampanje	20	12,7	46	21,5			

Kada se usporede odgovori studenata Sveučilišta i Univerziteta, studenti Sveučilišta češće (25,5%) sa zanimanjem prate sve sudionike u predizbornoj kampanji, dok studenti Univerziteta češće (21,5%) izbjegavaju pratiti informacije vezane uz predizborne kampanje. Nekoliko sljedećih pitanja odnose se na potporu mladih razvoju demokracije. Naime, među studentima prevladava nezadovoljstvo ostvarenjem demokracije u BiH, a što je bio i predmet našega istraživanja.

Kako se demokracija ostvaruje jasno pokazuju dobiveni rezultati u Tablici 6. Zabrinjavajuće je kako niti jedan student na Sveučilištu nije veoma zadovoljan bosanskohercegovačkom demokracijom; neznatan ih je broj zadovoljno; 43,9% ih je ne baš zadovoljno; i preko polovica (53,5%) ih nije uopće zadovoljno s razvojem demokracije, odnosno demokratskog društva u BiH. Također, neznatan broj studenata Univerziteta (0,9%) veoma je zadovoljan razvojem demokracije u BiH; zadovoljno ih je nešto preko jedne desetine (12,1%); ne baš zadovoljno ih je 56,1%; te ih nešto više od jedne četvrtine (26,2%) uopće nije zadovoljno. Dobiveni podaci ovoga istraživanja pokazuju kako studenti Univerziteta s nešto više optimizma gledaju na razvoj demokracije od studenata Sveučilišta u Mostaru.

Tablica 6. Zadovoljstvo studenata Sveučilišta i Univerziteta ostvarenjem demokracije u BiH

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Veoma sam zadovoljan/a			2	0,9	31,834	3	<0,05
Zadovoljan/a	3	1,9	26	12,1			
Ne baš zadovoljan/a	69	43,9	120	56,1			
Nisam uopće zadovoljan/a	84	53,5	56	26,2			

Iskazano nezadovoljstvo razvojem demokracije u BiH pokazuje procjenu studenata o djelotvornosti političkih institucija kao glavnih generatora demokratskog razvoja političkog sustava i cijelog društva. Kako se demokracija ostvaruje uopće nije zadovoljno 39%, a ne baš zadovoljno je 53% ispitanika. Iako bi se na osnovu rezultata istraživanja moglo zaključiti da su političke institucije u procesu demokratizacije u procjeni ispitanika zakazale, u obzir treba uzeti činjenicu da je riječ o duboko podijeljenom društvu. Na ocjene demokratskog poretka u duboko podijeljenim društvima izglednije je da će utjecati poistovjećivanje s političkim strankama nego rezultati upravljanja. „U takvim društvima vjerojatnije je da povjerenje u institucije i podršku demokratskom političkom sustavu više oblikuju stavovi građana o pitanjima koja definiraju linije polarizacije, a ne ishodi koje daju demokratske institucije. Stoga je vjerojatno da u visoko

polariziranim društvima mehanizmi demokratske odgovornosti nisu u potpunosti učinkoviti” (Henjak 2017, 351).

Anketiranim studentima predstavljeni su i opisani različiti tipovi političkih sustava, a za svaki su trebali odgovoriti što misle o njemu kao načinu upravljanja na skali od 1 (veoma loš) do 5 (veoma dobar). U procjenjivanju tipova političkih sustava kod obje skupine pokazuje se sklonost vladi stručnjaka (Tablica 7). Naime, 34,5% sudionika smatra da je to veoma dobra opcija. Procjene obje skupine o vladi stručnjaka, studenata Sveučilišta (40,3%) i Univerziteta Džemal Bijedić (38,1%), gotovo su izjednačene.

Tablica 7. Studenti i njihova procjena različitih tipova političkih sustava

Sustav	M	D	1	2	3	4	5
Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore.	2,43	1	130 (35,9%)	58 (16,0%)	97 (26,8%)	444 (112,2%)	33 (9,1%)
Imati vladu stručnjaka koji bi donosili odluke koje su najbolje za državu.	3,91	5	19 (5,2%)	15 (4,1%)	76 (20,9%)	125 (34,3%)	129 (35,4%)
Imati vojsku koja vlada državom.	2,54	1	118 (32,6%)	63 (17,4%)	92 (25,4%)	45 (12,4%)	44 (12,2%)
Imati demokratski politički sustav.	3,89	5	20 (5,4%)	15 (4,1%)	82 (22,3%)	118 (32,2%)	132 (36,0%)

Okrenutost vladi stručnjaka pokazuje zbunjujući trend. Naime, suvremena demokracija temelji se na sudjelovanju građana u izborima u kojima građani ostvaruju svoj utjecaj na političku sferu. Zazivanjem vlade stručnjaka suspendira se demokratski legitimitet političara zajedno s izbornim pravom građana koji su ih birali. Percepcija vlade stručnjaka kao najbolje opcije iz tog razloga može biti i izraz studentskog revolta nad političkom i socijalnom situacijom u zemlji kojim se izražava i nepovjerenje u sposobnosti postojećih političkih elita i traži se „spas” u opciji vlade stručnjaka. Prikazana distribucija odgovora pokazuje da se opcije jakog vođe (21,3%) i vojske (24,6%) prepoznaju kao srednja rješenja bez izričitog podupiranja. U obje skupine studenata ukupno njih 36% podupiru demokraciju kao najbolje rješenje. Rezultati ne pokazuju tendencije prema nedemokratskim opcijama, što je ipak ohrabrujuće. Izgleda da socijalizacija studenata u demokratskom sustavu, iako formalnom, pojačava njihove tendencije prema demokraciji (Inglehart i Welzel 2007).

Rezultati „Studije o mladima BiH” iz 2019. pokazali su kako preko 90% mladih smatra demokraciju dobrim oblikom uređenja, ali bi više od trećine ispitanika pod određenim uvjetima preferiralo autoritarnu vlast (Turčilo i sur. 2019, 54). Kada se usporede rezultati istraživanja dvije skupine – studenta i mladih općenito – kod prve skupine (studenata) ipak nema

izričitog podupiranja nedemokratske opcije jakog vođe (21,3%) i vojske (24,6%) u odnosu na izraženiju potporu (više od jedne trećine) autoritarnim opcijama kod mladih koje je istraživanjem obuhvatila prethodna studija (Turčilo i sur. 2019, 54). Razlika u potpori autoritarnim oblicima vlasti između dvije skupine (mladih i studenata) vjerojatno proizlazi iz varijable obrazovanja. Može se pretpostaviti da su studenti kao obrazovana skupina mladih svjesniji opasnosti nedemokratskih opcija.

Izračunate su i prosječne vrijednosti procjena pojedinih tipova političkih sustava kod studenata Sveučilišta i Univerziteta (Tablica 8). Naime, studenti Sveučilišta skloniji su „boljim” procjenjivati demokratski politički sustav i vladu stručnjaka, dok su studenti Univerziteta skloniji procjenjivati sustav s moćnim vođom i vojskom koja vlada državom „manje lošim” sustavima.

Tablica 8. Studenti Sveučilišta i Univerziteta i njihova procjena političkog sustava

	Studenti	N	M	SD	T	Df	P
Imati moćnog vođu koji se ne osvrće na vladu i izbore	Sveučilište	157	2,03	1,281	-5,201	360	<0,001*
	Univerzitet	205	2,73	1,280			
Imati vladu stručnjaka koji bi donosili odluke koje su najbolje za društvo	Sveučilište	157	4,04	1,012	2,045	353,2	0,042*
	Univerzitet	207	3,81	1,141			
Imati vojsku koja vlada državom	Sveučilište	157	2,01	1,238	-6,898	360	<0,001*
	Univerzitet	205	2,95	1,331			
Imati demokratski politički sustav	Sveučilište	157	4,11	1,019	3,390	365	0,001*
	Univerzitet	210	3,72	1,145			

Komparacija odgovora dvije skupine ne može dovesti do suvislog zaključka jer obje skupine pokazuju nelogičnosti u procjenama političkih sustava. Studenti Sveučilišta, iako boljim procjenjuju demokratski sustav, isti osporavaju procjenom vlade stručnjaka kao bolje opcije. S druge strane, studenti Univerziteta manje lošim smatraju sustav s moćnim vođom i vojskom na čelu. Međutim, ukoliko se u obzir uzmu demokratske tendencije kod obje skupine izglednije je da nalaz demonstrira određeni izraz negodovanja studentske populacije političkom i socijalnom situacijom.

Kako pokazuje Tablica 9. studenti najefikasnijom metodom političkog djelovanja općenito smatraju organiziranje prosvjeda (59,4%), nakon čega slijedi djelovanje preko veza (46,9%) i političkih stranaka (40,2%). Najmanje efikasnom metodom procjenjuju pisanje dužnosnicima (75,7%). Istraživanje potvrđuje tendiranje studenata (njih 59,4%) prema organiziranju prosvjeda, odnosno neformalnom obliku političke participacije. Prihvaćanjem prosvjeda kao dominantnog oblika političkog djelovanja

studentima se može pripisati etiketa progresivnije skupine u odnosu na aspiracije drugih mladih, među kojima neformalno političko djelovanje kotira vrlo nisko, prema prethodno provedenoj „Studiji o mladima” (Turčilo i sur. 2019).

Tablica 9. Studenti Sveučilišta i Univerziteta i njihovo mišljenje o metodama kojima se učinkovito utječe na vlast

	Studenti	Efikasno		Neefikasno		χ^2	P
Djelovati kroz obiteljske i osobne veze	Sveučilište	75	45,8	81	51,6	0,142	0,706
	Univerzitet	94	43,9	110	51,4		
Pisati političkim dužnosnicima	Sveučilište	27	17,2	130	82,8	7,621	0,006*
	Univerzitet	61	28,5	144	67,3		
Nastojati zainteresirati ljude, formiranje grupa	Sveučilište	31	19,7	126	80,3	73,754	<0,001*
	Univerzitet	134	62,6	72	33,6		
Djelovanje kroz političku stranku	Sveučilište	35	22,3	122	77,7	36,93	<0,001*
	Univerzitet	110	51,4	94	43,9		
Organiziranje prosvjeda	Sveučilište	101	64,3	56	35,7	2,804	0,094
	Univerzitet	114	53,3	91	42,5		

Naime, nalazi iz prethodne „Studije” pokazali su da su mladi ljudi u BiH uglavnom nezainteresirani za nekonvencionalne i neinstitucionalne oblike političkog angažmana poput prosvjeda i peticije (Turčilo i sur. 2019). Preciznije rečeno, to istraživanje pokazalo je kako „aktivizam putem Interneta kotira posebno nisko i u njemu sudjeluje samo 4,7% ispitanika” (Turčilo i sur. 2019, 53). U objašnjavanju razlike u potpori metodi političkog djelovanja između studenata i drugih kategorija mladih socijalna varijabla očito je važna. Viši prosvjedni potencijal studenata pokazao se i u drugim istraživanjima provedenima u svijetu, a iskazuju ga studenti koji kritički vrednuju vladu, odnosno njen odnos prema rješavanju nagomilanih društvenih problema poput visoke nezaposlenosti i zastoja u demokratizaciji (Vujčić 2001, 136).

U procjeni efikasnosti metoda utvrđene su razlike u mišljenjima o ponuđenim metodama: o pitanjima vezanim uz pisanje političkim dužnosnicima, formiranje grupa i djelovanje kroz političku stranku (Tablica 9). Ove tri metode studenti Univerziteta češće smatraju efikasnim u odnosu na studente Sveučilišta. Pri tome studenti Univerziteta Džemal Bijedić smatraju formiranje grupa (64,1%) i djelovanje kroz političke stranke (54,1%) kao izrazito dobre metode. Prema nalazima prethodne „Studije”, mladi pokazuju potpunu nezainteresiranost za formalne ili poluformalne vidove sudjelovanja u politici, poput rada za političke stranke ili posredstvom političke funkcije (Turčilo i sur. 2019, 53). Spremnost studenata na

politički angažman u odnosu na druge mlade govori u prilog posebnog demokratskog potencijala te skupine.

Prema ovom istraživanju, 46,9% studenata djelovanje preko veza prepoznaje kao efikasnu metodu djelovanja na vlast. U objašnjavanju ovakve frekvencije u obzir treba uzeti strukturne okolnosti koje pružaju uvid u razmjere erozije demokratske legitimacije u BiH koja se prelijeva i na ovo istraživanje. Naime, prema indeksu percepcije korupcije (CPI) za 2019. godinu, Bosna i Hercegovina je, prema CPI-u, ocijenjena sa 36 (na skali 0–100), i to je najlošija ocjena od 2012. kojom se BiH svrstala u red zemalja koje globalno u kontinuitetu najviše nazaduju (Transparency International BiH, <https://ti-bih.org/>.)

U tako rasprostranjenoj korupciji, zaključuje Stiglitz, „djelovanje demokratskih normi više uopće nije ni moguće” (Inglehart i Welzel 2007, 190). Maksimalizacija osobnih i skupnih interesa koju usvajaju pojedinci i skupine na štetu općeg, javnog, postaje racionalna strategija. Većinski dijelovi stanovništva preuzimaju stavove društveno „uspješnih” jer se socijalno ponašanje najlakše uči oponašanjem. Ta tendencija vodi preoblikovanju formalnih pravila s vrlo neizvjesnim rezultatima. Sve to svjedoči o nedostatku kulture civilnosti „kao sindroma kognitivnih i moralnih dispozicija građana, koji ih dovodi do toga da šire svoje povjerenje na sugrađane i strukture vlasti, da prakticiraju „umijeće udruživanja”, te se brinu za javne poslove i probleme” (Vujčić 2001, 116). Za stabilno funkcioniranje demokratskih institucija nije, dakle, dovoljno samo uspostavljanje demokratske forme već je nužna „kultura civilnosti ili demokratska politička kultura svih građana, a osobito elita” (Vujčić 2001, 116).

Studenti općenito doživljavaju utjecaj vlasti kroz aktivnosti i zakonska rješenja na njihov svakodnevni život „osrednjim” (48%), dok ga znatnim procjenjuje 28% studenata, a nikakvim 24%. Razlike u učestalosti pojedinih stavova ispitanih studenata Sveučilišta i Univerziteta nisu se pokazale statistički značajnim (Tablica 10).

Tablica 10. Utjecaj vlasti kroz aktivnosti i zakonska rješenja na svakodnevni život studenata Sveučilišta i Univerziteta

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Znatan	51	32,5	52	24,3	3,032	2	0,220
Osrednji	73	46,5	106	49,5			
Nikakav	33	21,0	54	25,2			

Sudionicima je postavljeno i pitanje koji oblik političke akcije smatraju najboljim, a kako pokazuje Tablica 11. najveći broj ispitanih studenata smatra da je potpisivanje peticije (40,2%) najbolji oblik političke akcije,

potom pridruživanje prosvjedima (31,8%), blokiranjem zgrada (18,7%) dok najmanji broj njih smatra da je najbolji oblik političke akcije pridružiti se neslužbenim štrajkovima (6,7%). Razlike u pojedinim odgovorima uspoređene su između studenata Sveučilišta i Univerziteta, pri čemu nisu utvrđene značajne razlike u učestalosti davanja pojedinih odgovora između dvije skupine studenata. Najveći postotak studenata Sveučilišta i Univerziteta najboljim oblikom političke akcije smatraju potpisivanje peticija, dok najmanje dobrim oblikom procjenjuju pridruživanje neslužbenim štrajkovima.

Tablica 11. Studenti Sveučilišta i Univerziteta i njihovo mišljenje o najboljim oblicima političkog djelovanja

	Sveučilište		Univerzitet		χ^2	Df	P
	N	%	N	%			
Potpisivanje peticije	64	40,8	85	41,3	2,099	3	0,552
Pridruživanje prosvjedima	51	32,5	67	32,5			
Pridruživanje neslužbenim štrajkovima	8	5,1	17	8,3			
Blokiranje zgrada	34	21,7	36	17,5			

Zanimljivo je da u modelima nekonvencionalne političke aktivnosti studenti kao prvu opciju biraju peticiju, a zatim prosvjede. S druge strane, kao najefikasniju metodu političkog djelovanja, kako je već navedeno, između organiziranja prosvjeda, djelovanja preko veza i političkih stranaka odlučuju se za prosvjede (59,4%), nakon čega slijedi djelovanje preko veza (46,9%) i političkih stranaka (40,2%). U objašnjavanju ove diskrepancije u izboru ponuđenih modela djelovanja do izražaja dolazi važan značaj procjene uspješnosti vlasti za iskazivanje intenziteta prosvjedne intencije. Što je procjena djelovanja vlasti lošija to je prosvjedni potencijal veći. Ovaj rezultat istraživanja argumentira veći demokratski potencijal studenata u usporedbi s podatkom iz prethodne „Studije” (Turčilo i sur. 2019), prema kojem mladi u BiH odbijaju bilo kakav oblik političkog angažmana, izuzev glasovanja. Iako je „Studija” pokazala da su mladi u BiH nezadovoljni cjelokupnom situacijom u državi, na politički angažman su spremni jedino ukoliko je u pitanju ispunjavanje formalne građanske dužnosti.

Kako pokazuje Tablica 12. studenti Sveučilišta u prosjeku se više slažu sa sljedećim tvrdnjama: treba povećati razlike u plaćama kako bismo potaknuli zalaganje pojedinaca; građani bi trebali sami brinuti za sebe; konkurencija nije dobra jer izvlači ono najgore u ljudima; ukoliko bih se zbog svog nezadovoljstva određenim aktivnostima ili uočenim nepravilnostima pismeno ili usmeno obratio/la nekom izabranom političaru svojim prigovorom bio/la bih u mogućnosti utjecati na konkretnu politiku; ukoliko bih

se zbog svog nezadovoljstva određenim aktivnostima ili uočenim nepravilnostima pismeno ili usmeno obratio/la nekom izabranom političaru svojim prigovorom bio/la bih u mogućnosti utjecati na zakonska rješenja; te nijedan oblik prosvjednog djelovanja nije dobar i nezadovoljstva se moraju rješavati unutar sustava, u odnosu na studente Univerziteta koji se u prosjeku manje slažu s navedenim tvrdnjama. S druge strane, studenti Univerziteta se u prosjeku više slažu s tvrdnjama da bi država trebala preuzeti veću odgovornost za zbrinjavanje građana i da je konkurencija dobra jer motivira ljude da više rade, za razliku od studenata Sveučilišta koji se u prosjeku manje slažu s navedenim tvrdnjama.

Tablica 12. Usporedba odgovora između studenata Sveučilišta i Univerziteta, t-testom za nezavisne uzorke

	Izvor	N	M	SD	T	Df	p
1. Treba smanjiti razlike u plaćama kako bi svi imali podjednako.	Sveučilište	157	3,18	1,344	,507	362	,612
	Univerzitet	207	3,11	1,391			
2. Treba povećati razlike u plaćama kako bismo potaknuli zalaganje pojedinaca.	Sveučilište	157	3,31	1,372	2,227	327	,027*
	Univerzitet	206	3,00	1,305			
3. Valja jačati privatno vlasništvo.	Sveučilište	156	2,95	1,201	-,419	360	,676
	Univerzitet	206	3,00	1,117			
4. Valja jačati državno vlasništvo.	Sveučilište	157	3,06	1,186	,000	359	1,000
	Univerzitet	204	3,06	1,141			
5. Država bi trebala preuzeti veću odgovornost za zbrinjavanje građana.	Sveučilište	157	2,42	1,494	-5,577	349	<0,001*
	Univerzitet	207	3,34	1,631			
6. Građani bi trebali sami brinuti za sebe.	Sveučilište	157	3,15	1,079	3,247	362	,001*
	Univerzitet	207	2,76	1,166			
7. Konkurencija je dobra jer motivira ljude da više rade.	Sveučilište	157	2,54	1,278	-4,164	302	<0,001*
	Univerzitet	207	3,07	1,073			
8. Konkurencija nije dobra jer izvlači ono najgore u ljudima.	Sveučilište	157	3,28	1,285	2,725	305	,007*
	Univerzitet	206	2,93	1,093			
9. Ukoliko bih se zbog svog nezadovoljstva određenim aktivnostima ili uočenim nepravilnostima pismeno ili usmeno obratio/la nekom izabranom političaru svojim prigovorom bio/la bih u mogućnosti utjecati na konkretnu politiku.	Sveučilište	157	3,62	1,385	5,111	306	<0,001*
	Univerzitet	206	2,91	1,186			
10. Ukoliko bih se zbog svog nezadovoljstva određenim aktivnostima ili uočenim nepravilnostima pismeno ili usmeno obratio/la nekom izabranom političaru svojim prigovorom bio/la bih u mogućnosti utjecati na zakonska rješenja.	Sveučilište	156	3,70	1,365	5,509	297	<0,001*
	Univerzitet	207	2,96	1,133			

11. Nijedan oblik prosvjednog djelovanja nije dobar i nezadovoljstva se moraju rješavati unutar sustava.	Sveučilište	157	3,20	1,329	2,229	362	,026*
	Univerzitet	207	2,92	1,077			
12. Politička participacija najviše se ostvaruje glasovanjem na izborima.	Sveučilište	157	2,94	1,267	,235	362	,814
	Univerzitet	207	2,91	1,129			

Analiza pokazuje kontradiktornost u studentskim vrijednosnim orijentacijama koje nisu jasno određene prema lijevom, odnosno desnom materijalizmu. Tako se studenti Sveučilišta opredjeljuju s dvije tvrdnje (*Treba povećati razlike u plaćama kako bismo potaknuli zalaganje pojedinaca; Građani bi trebali sami brinuti za sebe*) prema desnom materijalizmu, a pristajanjem uz tvrdnju *Konkurencija nije dobra jer izvlači ono najgore u ljudima* prema lijevom. S druge strane, studenti Univerziteta se u prosjeku više slažu s tvrdnjom *Država bi trebala preuzeti veću odgovornost za zbrinjavanje građana*, tj. prema socijalnoj sigurnosti i zaštiti, odnosno prema lijevom materijalizmu, ali i s tvrdnjom *Konkurencija je dobra jer motivira ljude da više rade*, što je vrijednosna orijentacija desnog materijalizma.

ZAKLJUČAK

Na temelju dobivenih empirijskih rezultata anketnog istraživanja na studentskoj populaciji „Studenti i politika” može se zaključiti kako studenti Sveučilišta i Univerziteta tendiraju organiziranju prosvjeda (59,4%) kao najefikasnijoj metodi političkog djelovanja. Iako je teško govoriti o apsolutnim kategorijama, ipak im se može pripisati progresivnija etiketa u odnosu na aspiracije drugih mladih koje je istraživanjem obuhvatila „Studija” (Turčilo i sur. 2019). Među drugim kategorijama mladih neformalno političko djelovanje kotira se vrlo nisko.

U istraživanju su se očekivano pokazale i proturječne tendencije. S jedne strane, prosvjedni potencijal koji uobičajeno reflektira političku kulturu, a, s druge, slab intenzitet političkog interesa. Naime, najviše studenata pokazalo je sklonost povremenom interesu za politiku (36,1%), jedna četvrtina (23,8%) nije baš previše zainteresirana za politiku, a jedna petina ispitanih (22,7%) uopće nije zainteresirana za politiku. Izrazit interes za politiku iskazalo je 16% ispitanih studenata, a najčešći način prikupljanja informacija o političkim zbivanjima su masovni mediji: radio, televizija i novine. Nešto više od polovice (53,5%) studenata Sveučilišta i blizu polovice (48,6%) studenata Univerziteta povremeno razgovaraju s prijateljima o politici. Smanjenim interesom za politiku studenti očito iskazuju nezadovoljstvo političkom i socijalnom situacijom u zemlji.

U objašnjavanju intenziteta prosvjednog potencijala studenata također ključnu ulogu ima loša procjena postignuća vlasti u rješavanju konkretnih društvenih i političkih problema. Studenti podupiru demokraciju kao

najbolje rješenje (36%) u odnosu na ponuđene opcije jakog vođe (21,3%) i vojske (24,6%). A kako se demokracija ostvaruje u BiH uopće nije zadovoljno 39%, a ne baš zadovoljno 53% studenata. To pokazuje kritički odnos studenata prema vlasti i njihov demokratski potencijal. Oni imaju kapacitet i može se reći da je riječ o progresivnijoj i kritičnoj skupini mladih, ali im nedostaje angažman. Studenti, kao demokratski potencijal, jedan su od glavnih aktera budućeg razvoja demokratskog društva u BiH kako to zorno pokazuju dobiveni rezultati našeg istraživanja studentske populacije, što ipak ulijeva malo optimizma u bosankohercegovачkom društvu.

LITERATURA

- Almond, Gabriel A. i Sidney Verba. 2000. *Civilna kultura politički stavovi i demokracija u pet zemalja*. Zagreb: Politička kultura.
- Amna, Erick. 2014. "Standby Citizens". *European Science Political Review* 6(2): 261–281. <https://doi.org/10.1017/S175577391300009X>
- Bessant, Judith. 2010. "Mixed Messages: Youth Participation and Democratic Practice". *Australian Journal of Political Science*, Vol. 39 (2): 387–404. <https://doi.org/10.1080/1036114042000238573>
- Berto, Šalaj. 2010. „Socijalno i političko povjerenje u BiH”. *Političke analize*, Vol. 1 (No 4): 11–15.
- Dušanić, Srđan, Siniša Lakić i Vladimir Turjančanin. 2017. *Građansko i političko učešće mladih – psihološki pristup*. Banja Luka: Friedrich Ebert Stiftung.
- Europeanvaluesstudy.eu (2008). European Values Study. <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/previous-surveys-1981-2008/survey-2008/> (Accessed on 11/23/2020).
- Freedomhouse.org (2019). Freedom House. Freedom in The World 2019. Bosnia and Herzegovina. <https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/freedom-world/2019> (Accessed on 11/22/2020).
- Grasso, Maria. 2018. „Young People’s Political Participation in Europe Times of Crisis”. In eds. Sarah Pickard and Judith Bessant. *Young People Re-Generating Politics In Times of Crises*. Cham. Palgrave Macmillan: 179–196. doi: 10.1007/978-3-319-58250-4.
- Henjak, Andrija. 2017. "Institutional Trust and Democracy Satisfaction in Croatia: Partisanship- versus Outcome-Driven Evaluations". *Hrvatska i komparativna javna uprava* 17, (3): 43–63. doi: 10.31297/hkju.17.3.1.
- Ilišin, Vlasta. 2014. „Uvod u istraživanje hrvatskih studenata”. U ur. Ilišin, Vlasta. *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Znanost i društvo.
- Ilišin, Vlasta. 2015. „Paradoksi demokratskog potencijala suvremene generacije mladih”. U ur. Ilišin Vlasta, Anja Gvozdanović i Dunja Potočnik. *Demokratski*

- potencijal mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Inglehart, Ronald i Christian Welzel. 2007. *Modernizacija, kulturna promjena i demokracija: Slijed ljudskog razvitka*. Zagreb: Politička kultura.
- Turčilo, Lejla, Amer Osmić, Damir Kapidžić, Sanela Šadić, Jusuf Žiga i Anida Duđić. 2019. *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- Merkel, Wolfgang. 2011. *Transformacija političkih sustava. Teorije i analize*. Zagreb: Politička misao.
- Mihaljević, Damirka. 2017. „Razvoj političke kulture u Bosni i Hercegovini”. *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije*, 12(24): 51–70.
- Mihaljević, Damirka. 2018. „Političko obrazovanje kao odgovor na probleme demokratizacije u Bosni i Hercegovini”. *Politike izgradnje mira u regionu: opterećenja prošlosti i vizije budućnosti*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka 217–229.
- Vujčić, Vladimir. 2001. *Politička kultura demokracije*. Osijek, Zagreb, Split: Panliber.
- Pavlaković, Vjeran i Goran Korov. 2016. *Strategije simbolične izgradnje nacije u državama jugoistočne Europe*. Zagreb: Srednja Europa.
- Putnam, Robert. 2003. *Kako demokraciju učiniti djelotvornom*. Zagreb: Politička kultura.
- Pickard Sarah and Judith Bessant. 2018. „Introduction”. In eds. Sarah Pickard and Judith Bessant. *Young People Re-Generating Politics In Times of Crises*. Cham. Palgrave Macmillan: 1–16. doi: 10.1007/978-3-319-58250-4.
- Transparency International BiH (2019). Indeks percpeicije korupcije: BiH stagnira, paralizovana korupcijom. <https://ti-bih.org/indeks-percepcije-korupcije-bih-stagnira-paralizovana-korupcijom/>(Pristupljeno 19.11. 2020).
- Worldinfigures.com (2018). The Economist. World in Figures. Ranking. <https://worldinfigures.com/rankings/index/177> (Accessed on 11/19/2020).

SUMMARY

DEMOCRATIC POTENTIAL OF STUDENTS FROM UNIVERSITY OF
MOSTAR AND UNIVERSITY OF DŽEMAL BIJEĐIĆ

the topic of this article is the political interest of students, ie how and to what extent students express interest in politics, in political activity in Bosnian and Herzegovinian society. For this purpose, a survey “Students and Politics” was conducted in January and February 2019 on a sample of 371 students from the University of Mostar and University of Džemal Bijedić in Mostar. The obtained quantitative data are presented by frequencies and percentages in the domain of descriptive statistical procedures and the application of the chi-square test. Research was conducted within the theoretical approach of Almond and Ver-

ba expressed through three dimensions of attitudes towards politics, specifically as people's interest in politics and information about political activities; then as attitudes expressing support for different models of democratic political order; and finally as valuing political achievements as respondents' trust in institutions. The results achieved from this research showed that students follow low interest in the politics of young people in BiH, but also have a special democratic potential.

KEYWORDS: democratic potential, youth, political interest, political culture, students.